
УДК 159.922:355.12

Віталій ПОЛИВАНЮК,
Національний університет оборони України
імені І. Черняхівського, м. Київ

Вікторія ПОЛИВАНЮК,
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем
Збройних Сил України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

У статті викладено результати теоретичного аналізу з проблеми психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України до виконання бойових завдань. Розкрито сутність психологічної підготовки до виконання бойових завдань в екстремальних умовах. Зазначено, що поведінка військовослужбовця в екстремальній ситуації детермінована рівнем його психологічної готовності, адаптивності, стресостійкості, мотивації та саморегуляції. Проаналізовано досвід психологічної підготовки військовослужбовців провідних країн світу. Визначено нагальну необхідність оптимізації і удосконалення системи психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України.

Ключові слова: адаптивність, військовослужбовець, екстремальна ситуація, саморегуляція, стресостійкість, психологічна готовність, психологічна підготовка.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ситуація збройного конфлікту на Сході країни актуалізувала питання підготовки

© Поливанюк В., Поливанюк В.

військовослужбовців Збройних Сил України до ведення бойових дій в екстремальних умовах проведення Операції Об'єднаних сил (ООС). Аналіз сучасних військових конфліктів вказує на значне підвищення вимог саме до психологічної підготовки військовослужбовців. Екстремальні умови і постійний психологічний стрес, в якому знаходяться військовослужбовці, впливають на виникнення у них негативних психічних станів, а це зумовлює необхідність оптимізації і удосконалення системи психологічної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори. Помітний внесок у становлення та розвиток військової психології внесли В. С. Корольчук, П. П. Криворучко, В. І. Осьодло, О. Д. Сафін, В. В. Стасюк, О. Ф. Хміляр. Серед зарубіжних вчених варто зазначити А. В. Барабанщикова, А. Д. Глоточкина, І. Ф. Феденко, А. Г. Караяні, Ч. Брея, Д. Уолфа, У. Карра, М. Кроуфорда, Р. Гане, У. Бойля. Коротко їхні погляди можна звести до таких постулатів: а) здатність солдата вести тривалі бойові дії визначається його рівнем стресостійкості, спроможністю переборювати негативні психологічні стани в бою; б) бойовий дух американського солдата прямо залежить від стилю військового управління; в) активність солдата в бою безпосередньо залежить від міжособистісних відносин у його підрозділі.

Особливе місце серед екстремальних ситуацій займають локальні військові конфлікти, до яких можна віднести події на Сході України. До подібних ситуацій військовослужбовці мають готуватися завчасно, в ході процесу військового навчання, одним із ключових елементів якого є психологічна підготовка. В екстремальних ситуаціях між сприйняттям обстановки і дією дуже часто немає навіть не те що хвилини, а навіть секунди.

За результатами психологічної діагностики військовослужбовців, які отримали бойові фізичні та психічні травми, значній більшості було поставлено медичний діагноз гострої реакції на стрес і більше ніж 80 % може бути поставлені діагнози “гострого стресового розладу” та “посттравматичного стресового розладу” [8].

Результати багатьох досліджень, присвячених особистісним змінам у військовослужбовців, які брали участь в бойових діях, указують

на негативний характер змін структури психологічних характеристик людини, які згодом можуть трансформуватися в “хронічні зміни особистості після переживання катастрофи” (ця рубрика представлена в міжнародній класифікації хвороб (МКБ-10) або як окрема діагностична категорія “посттравматичні стресові розлади” (ПТСР) в DSM-III (1980), які в останній час є предметом дослідження багатьох вчених у різних країнах. Ознаки різноманітних психогенних розладів обумовлюють широке коло різноманітних порушень, які авторами описуються як бойові психічні травми, гострі реакції на стрес, соціально-стресові розлади, ПТСР та ін. [14].

Психологічна підготовка військовослужбовців має проводитися з урахуванням того, що в бойовій обстановці основними причинами психологічного стресу є загроза життю, відповідальність за виконання завдання і життя підлеглих, недостатність інформації, що надходить, дефіцит часу при прийнятті рішення та його реалізації, ізоляція від своїх основних сил, а також тривала нестача їжі, води, відпочинку тощо. Ефективне виконання бойового завдання з мінімальними втратами – одне з основних завдань військ. Сучасна бойова діяльність пов’язана з великими фізичними і психічними навантаженнями, що знижують її успішність, дестабілізуючими психіку воїнів, що негативно позначається на результатах виконання бойових завдань загалом. Сучасна військова справа вимагає високої підготовки і професіоналізму воїнів, висуває більш високі вимоги до формування стійкості складних навичок, умінь, інших психічних утворень, підтримання їх тривалий час і в різних умовах.

Мета статті. У даній статті ми викладемо результати наших теоретичних досліджень з визначення особливостей психологічної підготовки військовослужбовців до виконання бойових завдань в екстремальних умовах Операції Об’єднаних сил (ООС) на Сході України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військові психологи Ю. О. Бабаян, Л. О. Грішман, А. Г. Караян, І. В. Сиромятников проводили фундаментальні дослідження, спрямовані на дослідження різних аспектів функціонування та підготовки військовослужбовців до дій в екстремальних умовах [15]. Військова психологія – прикладна галузь

психології, яка вивчає закономірності й механізми функціонування психіки людини, зумовлені її залученістю до військової діяльності, а також психологічні закономірності становлення конкретних видів військової діяльності.

За даними С. В. Литвінцева та ін., тільки 25 % військовослужбовців, які беруть участь у збройних конфліктах і локальних війнах, адекватно реагують на бойову обстановку і спроможні вести активні бойові дії [12].

У Збройних Силах України психологічна підготовка проводиться відповідно до наказу Генерального штабу Збройних Сил України від 16.11.2012 № 240 “Про впровадження психологічної підготовки особового складу в навчальний процес підготовки органів управління та військ (сил)”, розпорядження заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України від 18.12.2012 № 348/2575, на виконання якого Головним управлінням морально-психологічного забезпечення Генерального штабу Збройних Сил України розроблено стандарт індивідуальної підготовки І-СТ-4 з психологічної підготовки, де визначено, що психологічна підготовка – це цілісний і організований процес формування у військовослужбовців психічної стійкості та психологічної готовності до дій у бою, у складних і небезпечних умовах, в обстановці, яка різко змінюється, під час тривалої нервово-психологічної напруги, подолання труднощів, пов’язаних із виконанням військового обов’язку як у воєнний, так і у мирний час.

Сучасні умови, у яких знаходяться українські військовослужбовці, можна повною мірою назвати екстремальними, тому що вони супроводжуються значними психоемоційними навантаженнями: високою відповідальністю за прийняті рішення; достатньою складністю виконуваних функцій; прискореним темпом діяльності; об’єднанням неоднакових за метою дій в одній діяльності; обробкою значної за обсягом інформації; дефіцитом часу на прийняття рішення. Адже діяльність військовослужбовців супроводжується обґрунтованим ризиком для життя.

У ході підготовки військовослужбовця передбачено формування широкого спектра необхідних для виконання професійної діяльності

якостей, а саме: психологічної готовності до виконання бойових завдань, адаптивності, мотивації, стресостійкості та саморегуляції як чинників психологічної підготовки до виконання бойових завдань в екстремальних умовах.

У літературі часто використовується поняття “екстремальна ситуація”, яке відображає вплив на людину небезпечних і шкідливих факторів, що призвели до нещасного випадку чи надмірного негативного емоційно-психологічного впливу. Часто людина перестає правильно сприймати навколишню дійсність, приймати правильні рішення для виходу зі сформованої ситуації [17].

Екстремальна або надзвичайна ситуація – це порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об’єкті або території. Екстремальні ситуації вимагають підвищеної адаптивності організму до умов навколишнього середовища, а недостатній розвиток адаптивних здібностей людини може призвести до посттравматичного стресового розладу, адаптивних розладів, а також до деструктивних форм кризового реагування, а саме алкоголізму, наркоманії чи суїциду [1].

Тривалий вплив екстремальної ситуації зумовлює виникнення специфічних емоційних станів, серед яких найчастіше зустрічаються: стрес (травматичний стрес, посттравматичний стресовий розлад), афект, фрустрація. Сам факт переживання травматичного стресу може стати причиною виникнення у людини посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР). ПТСР – важкий психічний стан, різновид тривожного розладу (неврозу), що виникає в результаті одичної або повторюваних психотравмуючих ситуацій, як, наприклад, військовими діями, важкою фізичною травмою або загрозою смерті. При ПТСР проявляється група характерних симптомів, таких як часте, повторне нагадування, уявлення і переживання травматичних, стресових ситуацій [4].

Науковиця Л. Д. Бітєхтіна, досліджуючи поведінку військово-службовців в екстремальних ситуаціях, дійшла висновку, що вона багато у чому зумовлена їх індивідуальними особливостями. На сприйняття військовослужбовцем ситуації та оцінки ступеня її складності, екстремальності впливають такі чинники: ступінь позитивності

самооцінки, упевненість у собі, рівень суб'єктивного контролю, адаптивність, наявність позитивного мислення, вираженість мотивації досягнення успіху тощо. Поведінка військовослужбовця в екстремальній ситуації детермінована рівнем його стресостійкості [3, с. 43].

Стійкість до стресу – важливий чинник збереження нормальної працездатності, ефективної взаємодії з оточенням і внутрішньої гармонії людини у важких, екстремальних стресових умовах. При вивченні стресостійкості насамперед необхідно визначити це поняття. Слід зазначити, що існує безліч визначень стресостійкості, у яких вона визначається як: емоційна стійкість, психологічна стійкість, стійкість особистості, психофізіологічна стійкість, моральна стійкість, морально-психологічна стійкість, емоційно-вольова стійкість. Отже, можна говорити про те, що до теперішнього часу категорія стресостійкості не набула однозначного трактування, незважаючи на те, що вона давно і систематично досліджується у зарубіжній і вітчизняній психології.

У контексті сучасних досліджень найбільш повним є визначення, дане М. І. Тишковою. На її думку, стресостійкість – це: 1) здатність витримувати інтенсивні або незвичайні впливи, що являють собою сигнал небезпеки і ведуть до змін у поведінці; 2) здатність витримувати надмірне збудження та емоційне напруження, що виникає під впливом стресорів; 3) здатність витримувати без перешкод для діяльності високий рівень активації [18].

Ю. О. Бабаян, Л. О. Грішман, А. Г. Караян, І. В. Сиромятников розглядають бойову стресостійкість як багаторівневий процес адаптаційної активності людського організму в умовах бойової обстановки, що супроводжується напругою механізмів саморегуляції та формуванням пристосувальної поведінки; механізм комплексної мобілізації організму для дій у небезпечних умовах [15].

Адаптаційні можливості людини являють собою стійкі резистентні характеристики індивідуально-типологічного та особистісного рівня людської індивідуальності, які забезпечують спроможність успішно адаптуватись до різноманітних вимог життєдіяльності і виявляються як у фізіологічному плані (від біохімічного рівня до рівня безумовно- та умовно-рефлекторної регуляції діяльності), гак

і (найголовніше) у психологічному плані, спрямовуючи поведінку особистості. Адаптивність – це природжена та набута здатність до адаптації, тобто пристосування до всієї багатоманітності життя при будь-яких умовах (В. І. Гарбузов).

Суттєвим компонентом адаптаційних можливостей людини можна розглядати поняття особистістю адаптаційного потенціалу, який характеризує рівень розвитку взаємопов'язаних психологічних характеристик, що найбільш значущі для регуляції психічної діяльності й процесу адаптації, і зумовлює величину діапазону факторів зовнішнього середовища, до яких організм може пристосуватись (А. Г. Маклаков). Адаптаційні можливості людини характеризує здатність швидко й ефективно ліквідувати або компенсувати дію несприятливих факторів навколишнього середовища.

Дії в екстремальних ситуаціях (нерідко бойові дії), загроза для життя вимагають від військовослужбовця психологічної стійкості, мотивації, ініціативності та дисципліни. За даними В. Н. Смирнова, у психологічно підготовлених військовослужбовців у бойовій обстановці з'являється характерне бойове збудження, що загострює увагу, пам'ять і мислення, що сприяє активності та цілеспрямованості дій. У військовослужбовців, недостатньо підготовлених у психологічній і професійній сферах, під впливом виниклих в екстремальній ситуації негативних почуттів і загального стану психіки можуть: сповільнюватися реакція, порушуватися координація та стійкість рухів і дій, послаблюватися увага та пам'ять. Це знижує й ставить під загрозу результативність їхньої діяльності [19, с. 48].

В науці сформувалося значне число різних підходів до розуміння організації та проведення психологічної підготовки. Розрізняють загальну, спеціальну та цільову психологічну підготовку. Так, в ході загальної психологічної підготовки, яка здійснюється у процесі навчання військовослужбовця, формуються необхідні для бою професійно важливі якості (мужність, героїзм, хоробрість тощо), які повинні відповідати загальним цільовим установкам і вимогам, що висуваються до особового складу Збройних Сил. Спеціальна психологічна підготовка менш пов'язана з навчанням і більш наближена до самостійної психологічної підготовки

до виконання поставленого завдання. Їй у більшій мірі притаманні специфічні методи (тренажі, ідеомоторні тренування, вивчення основних ознак цілей тощо). У ході спеціальної психологічної підготовки вирішуються питання з усвідомлення бойового завдання, переконання воїнів у необхідності беззаперечного його виконання, активізації в цих цілях психологічної готовності та інших специфічних професійно важливих якостей. Саме в ході спеціальної психологічної підготовки в найбільшій мірі вирішуються питання щодо зниження елементів невідомості в загальній системі майбутніх дій, формуються і активізуються специфічні якості, необхідні саме для виконання даного завдання. Цільова психологічна підготовка проводиться до конкретного бою, до конкретного польоту, походу, пуску тощо. Вона найменш пов'язана з навчанням і спрямована на підйом активності особового складу, мобілізацію їхньої психіки на виконання поставленого завдання.

Л. С. Нерсесян та А. Ц. Пуні пояснювали готовність через сукупність мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових якостей особистості, як її загальний психофізіологічний стан, що забезпечує актуалізацію можливостей; як спрямованість особистості на виконання певних дій. Поняття “готовності” до високопродуктивної діяльності у певній галузі суспільного життя Б. Г. Ананьев визначав як “прояв здібностей”. В. А. Крутецький пропонував називати готовністю до діяльності весь “ансамбль”, синтез властивостей особистості як значно ширше поняття, ніж здібності [2].

Реалізацію професійного рівня підготовки в екстремальних умовах із найменшими психологічними втратами забезпечує стан психологічної готовності. Процес задіяння стану психологічної готовності до діяльності становить собою послідовність взаємопов'язаних процедур і дій:

усвідомлення своїх потреб, вимог суспільства, колективу чи поставленого іншими людьми завдання;

усвідомлення цілей виконання завдань, вирішення котрих призведе до задоволення потреб або виконання поставленого завдання;

осмислення та оцінка умов, у яких будуть протікати майбутні події, актуалізація досвіду, пов'язаного з вирішенням завдань і виконанням вимог подібного роду;

визначення на основі досвіду та оцінки майбутніх умов діяльності найбільш раціональних і можливих (допоміжних) способів вирішення завдань чи виконання вимог;

прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів, оцінка співвідношення своїх можливостей, рівня домагань і необхідності досягнення певного результату;

мобілізація сил, відповідно до умов і завдань, самонавіювання віри в успішне досягнення мети [20].

Учені розділяють поняття “готовність” і “підготовленість”. Підготовленість можна розуміти як перший щабель, як започаткування формування психологічної готовності. А. Д. Ганюшкін доповнює дане тлумачення тим, що визначає чотири рівні психологічної готовності: стан повної готовності (висока впевненість, стійкість до перешкод); готовність, наближена до повної (недооцінка сил, надмірна самовпевненість, недостатня стійкість до перешкод); стан неповної готовності (стійкі психологічні бар’єри); стан непідготовленості [6].

Стан готовності у вирішальній мірі обумовлений стійкими психічними особливостями, притаманними даній людині. Але він не являє собою перенесення якостей і станів в нову ситуацію, просту їх актуалізацію. На стан психологічної готовності впливають і ті конкретні умови, в яких здійснюється діяльність. До числа зовнішніх і внутрішніх умов, що обумовлюють психологічну готовність, слід віднести: зміст завдань, їх складність, новизну, творчий характер; обстановку діяльності, приклад поведінки оточення; особливості стимулювання дій і результатів; мотивацію, прагнення до досягнення того чи іншого результату; оцінку ймовірності його досягнення; самооцінку власної підготовленості; попередній нервово-психічний стан; стан здоров’я і фізичне самопочуття; особистий досвід мобілізації сил для рішення завдань підвищеної складності; уміння контролювати і регулювати рівень свого стану готовності; уміння створювати оптимальні внутрішні умови для майбутньої діяльності.

Психологічна готовність – це націленість і змобілізованість психіки на подолання майбутніх труднощів, яка забезпечує результативність виконання завдань, адекватність їх складності, значущості та

важливості. У структурі психологічної готовності до життєдіяльності в екстремальних умовах розрізняють такі компоненти: мотиваційний; орієнтаційний; пізнавально-оперативний; емоційно-вольовий; психофізіологічний; оцінюючий. Підготовку до життєдіяльності в особливих умовах треба розглядати в контексті розвитку особистості [16].

Загалом психологічна готовність розглядається як одна з базових характеристик особистості, як її стійка особливість – як показник психологічних можливостей людини на певному етапі її розвитку, який здатен визначити зміст цього періоду.

У Збройних Силах України психологічна підготовка проводиться відповідно до наказу Генерального штабу Збройних Сил України від 16.11.2012 № 240 “Про впровадження психологічної підготовки особового складу в навчальний процес підготовки органів управління та військ (сил)”, розпорядження заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України від 18.12.2012 № 348/2575, на виконання якого Головним управлінням морально-психологічного забезпечення Генерального штабу Збройних Сил України розроблено стандарт індивідуальної підготовки І-СТ-4 з психологічної підготовки. У ньому визначено, що психологічна підготовка – це цілісний і організований процес формування у військовослужбовців психічної стійкості та психологічної готовності до дій у бою, у складних і небезпечних умовах, в обстановці, яка різко змінюється, під час тривалої нервово-психологічної напруги, подолання труднощів, пов’язаних із виконанням військового обов’язку як у воєнний, так і у мирний час.

Об’єктом психологічної підготовки є військовослужбовець, військові підрозділи. А суб’єктом психологічної підготовки є командири (начальники), офіцери по роботі з особовим складом, інструктори, викладацький склад навчальних закладів (підрозділів). Сутністю психологічної підготовки є: створення сприйняття військовослужбовцями психотравмуючих чинників бою як знайомих, звичних, очікуваних (тобто адаптування до умов бою); оволодіння військовослужбовцями необхідними знаннями та досвідом у подоланні службово-бойових психологічних навантажень; розвиток у особового складу здатності швидко перебудувати свою психіку відповідно до бойових (службових) обставин.

Тобто, в цих нормативних документах визначено, що психологічна підготовка як цілісний і організований процес сприятиме формуванню у військовослужбовців психічної стійкості, психологічної готовності, стресостійкості та адаптивності до екстремальних і небезпечних умов. Нами було проаналізовано досвід психологічної підготовки військовослужбовців країн НАТО, а саме: США, Великої Британії, Франції, Німеччини та Ізраїлю [13]. Військовослужбовці цих країн мають досвід локальних війн і збройних конфліктів.

Наприклад, військове керівництво США приділяє значну увагу психологічній підготовці військовиків. Так, рівень психогенних втрат під час війни в Кореї склав 12 %, у В'єтнамі – 10 % від особового складу, що брав участь у бойових діях; недостатньо розвинута психологічна готовність до ведення бойових дій в умовах сучасної війни. Згідно з публікаціями наукових видань, у В'єтнамі з 320 тисяч американських військовослужбовців 58 880 вели бойові дії “добре”, 23 5280 – “посередньо”, 25 920 – “погано”. За даними зарубіжних військових ЗМІ, в американських військах у Кореї кількість дезертирів з 1951 по 1953 рік зростала щомісяця з 14,3 до 22,3 чоловіка на кожну тисячу військовослужбовців. У В'єтнамі в 1965–1973 роках – уже з 15,7 до 62 [9].

Під час досліджень було виявлено фактори, які негативно впливають на морально-психологічний стан американських солдатів: зверхність у ставленні до противника; переоцінка власних сил; висока “комфортюлюбність”; можлива втрата ініціативи, якщо бойові дії розвиваються “не за планом”; прояви расизму; зловживання алкоголем, наркотиками; сексуальні домагання до жінок-військовослужбовців [7].

Під психологічною підготовкою американські психологи розуміють процес прищеплення особовому складу здатності ефективно виконувати бойові завдання в умовах сучасної війни, витримувати будь-які фізичні та психічні навантаження [9]. Найточніше окреслив мету психологічної підготовки Р. Рігг: “Привчати солдатів до диявольської атмосфери вогню і смерті, домогтися, щоб вони почувалися серед вогню, диму як у звичайній обстановці і просто воювали” [10]. Важливим елементом системи психічної підготовки в них також є підготовка офіцерів. У військових коледжах майбутні командири обов'язково

отримують знання з психології та психіатрії, які дозволяють в подальшому посідати лідерські позиції, не допускати серед підлеглих проявів страху чи паніки [9].

Досвід Великої Британії в напрямі психологічної підготовки говорить, що бойовий дух воїна формується під впливом кількох факторів: загальнокультурного, до якого відносять етнопсихологічні особливості військовослужбовця, рівень освіти, наявність бойового досвіду і рівень підготовки; психологічних особливостей особистості (фізичний стан, переконаність у своїй правоті, довіра до командування, товаришів по службі, озброєння і військової техніки); особливостей військової ситуації – наступ чи оборона, інтенсивність і тривалість бойових дій, якість тилового забезпечення, кількість втрат [5]. Британські військові психологи провели аналіз військових операцій, здійснених британською армією в 1942, 1944 та 1982 роках. На початковому етапі операції на Мальті 1942 року (оборонному) британські війська не змогли нічого протиставити бомбардуванням фашистських “Люфтваффе”, відтак їх охопило почуття безпорадності і безнадії. Моральний дух упав, частка стресових втрат склала більше 25 %. Висадка в Нормандії (1944 рік) проводилася у зовсім інших умовах. Моральний дух британського десанту був відносно високим протягом шести-семи тижнів, а частка стресових втрат не досягала 20 %. А Фолклендська кампанія 1982 року була успішною, моральний дух військ виявився досить високим. Незважаючи на кількісну перевагу збройних сил Аргентини, впевненість тих, хто атакував, у своїй правоті, висока підготовка офіцерів і солдатів обумовили те, що кількість стресових втрат не перевищила 10 % загального числа втрат.

Узагальнивши отримані дані, британські психологи дійшли висновку, що чим вищий моральний дух військ, чим вищою в них є мотивація до перемоги, тим менше психогенних втрат, і навпаки. Вони зазначили, що високий рівень бойової підготовки, впевнене командування і злагодженість дій сприяють поліпшенню психологічного стану особового складу. Для досягнення цього психологи пропонують методи зміцнення морального духу особового складу збройних сил, які ґрунтуються на традиціях британської армії.

Отже ми можемо констатувати таке: на психологічний стан і психологічну готовність військовослужбовців до екстремальних умов впливають як негативні, так і позитивні чинники. До негативних можна віднести: зверхність у ставленні до противника; переоцінку власних сил; високу “комфортюлюбність”; можливу втрату ініціативи, якщо бойові дії розвиваються “не за планом”; прояви расизму; зловживання алкоголем, наркотиками; низький рівень стресостійкості та мотивації. А до позитивних чинників належать: здатність ефективно виконувати бойові завдання в умовах сучасної війни; здатність витримувати будь-які фізичні та психічні навантаження, тобто адаптивність і стресостійкість; достатній рівень освіти; наявність бойового досвіду і якісний рівень підготовки; переконаність у своїй правоті; мотивація до перемоги; довіра до командування і товаришів по службі.

Аналіз змісту психологічної підготовки у збройних силах країн НАТО дозволяє зробити такі висновки.

У системі психологічної підготовки чітко виокремлюються напрями: формування і розвиток у військовослужбовців високих професійних якостей; позитивної мотивації до військової служби; виховання у особового складу почуття патріотизму, вірності національним цінностям; формування навичок виживання у полоні і підготовка до ведення тривалих бойових дій в екстремальних умовах; заняття з фізичного виховання особового складу.

Особливостями психологічної підготовки є: наявність відповідного апарату практично у всіх структурах організаційної побудови збройних сил; розгалуженість і суворя підпорядкованість різних служб та органів; наявність у розпорядженні органів управління психологічною підготовкою потужної матеріальної і фінансової бази та висококваліфікованих кадрів; чітко визначені ідейно-теоретичні та методологічні основи психологічної підготовки; комплексний підхід до вирішення завдань; нерозривне поєднання навчання і виховання [11].

Отже, фахова психологічна підготовка особового складу збройних сил України готуватиме військовослужбовців до адекватного сприйняття та реагування на екстремальні умови та психотравмуючі фактори сучасних бойових дій.

Висновки. Психологічна підготовка військовослужбовців – це система цілеспрямованих впливів, що має на меті формування і закріплення у воїнів психологічної готовності і стійкості, переважно на основі самовдосконалення особистісних і розвитку професійно важливих якостей, набуття досвіду успішних дій в модельованих екстремальних умовах бойової обстановки.

Психологічна готовність військовослужбовця – один із основних компонентів готовності до бойових дій. Вона припускає, по-перше, усвідомлення військовим відповідальності за долю Батьківщини, рідних, близьких, упевненість у собі, своїх товаришах, бойовій техніці і зброї. По-друге, бажання боротьби, прагнення випробувати себе, долати свої слабкості, домагатися перемоги над супротивником. На психологічний стан і психологічну готовність військовослужбовців до екстремальних умов впливають як негативні, так і позитивні чинники. До позитивних чинників, які необхідно враховувати при психологічній підготовці, належать: здатність ефективно виконувати бойові завдання в умовах сучасної війни; здатність витримувати будь-які фізичні та психічні навантаження, тобто адаптивність і стресостійкість; достатній рівень освіти; наявність бойового досвіду і якісний рівень підготовки; переконаність у своїй правоті; мотивація до перемоги і здатність до саморегуляції; довіра до командування і товаришів по службі.

Фахова психологічна підготовка особового складу Збройних Сил України готуватиме військовослужбовців до адекватного сприйняття та реагування на екстремальні умови та психотравмуючі фактори сучасних бойових дій.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці програми психологічної підготовки військовослужбовців до бойових дій в екстремальних умовах; практичних засад та методичних рекомендацій, які необхідно врахувати на етапі психологічної підготовки військовослужбовців до виконання бойових завдань.

Список використаної літератури

1. Александровский Ю. А., Лобастов О. С., Спивак Л. И., Шукин Б. П. Психогении в экстремальных условиях. Москва, 1991. 378 с.

2. Білий В. Я., Варус В. І. Медико-соціальні проблеми професійної надійності військовослужбовців у контексті національної безпеки України. *Наука і оборона*. 2009. № 1. С. 16–20.

3. Битехтина Л. Д. Готовность к действиям в экстремальных ситуациях среди военных. *Вопросы психологии*. 2005. № 11. С. 41–47.

4. Гаврилова Т. В. Зависимость психологических стрессовых реакций от общественной значимости события // *Вопросы психологи и экстремальных ситуаций*, 2005. № 1. С. 62.

5. Гарбуз А. Служба капеланов в армии Великобритании. *Заруб. воен. обозрение*. № 6, 1998. С. 6–9.

6. Ганюшкин А. Д. Дослідження стану психічної готовності людини до діяльності у екстремальних умовах. Москва : Просвітництво, 2002. 126 с.

7. Зеленков М. С. Морально-психологическая подготовка войск в армиях зарубежных стран. Москва : *Общие военные проблемы*. № 12, 2002.

8. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Особливості вияву негативних психічних станів у військовослужбовців, які отримали бойові фізичні та психічні травми. Проблеми екстремальної та кризової психології. Т. 1, Вип. 19. Київ : Національний університет цивільного захисту України, 2016. С. 146–152.

9. Кузьмин А. А. Психологическая подготовка солдат империалистических армий к войне // *Зарубежное военное обозрение*. Москва. 1975. № 7. С. 17–23.

10. Кузьмин А. А. Война со страхом. *Солдат удачи*. 1997. № 5–6. С. 20–22, 23–27.

11. Литвиненко Е. С. Теоретико-методологічні основи психологічної підготовки воїнів. Київ : ВГ НАОУ. ЗНП № 3. 2001. С. 38–45.

12. Литвинцев С. В., Снедков Е. В., Резник А. М. Боевая психическая травма. Москва : “Медицина”, 2005. 431 с.

13. Макаревич О. Особливості психологічної підготовки армій країн НАТО. *Соціальна психологія*. 2005. № 1(9). С. 140–148.

14. Приходько І. І., Гунбін К. Ю. Феноменологія психогенних розладів у військовослужбовців, задіяних у проведенні антитерористичної операції. *Особистість в екстремальних умовах* : зб. статей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів : ЛДУ БЖД, 2015. С. 3–9.

15. Сиромятников І. В. Прикладна військова психологія. Харків : Фенікс, 2010. 480 с.

16. Ситнік С. В. Про психологічну підготовку та її види. *Наука і освіта*. 2002. № 5. С. 52–54.

17. Смирнов Б. А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях. Харків : Гуманитарный центр, 2007. 273 с.

18. Тышкова М. И. Исследование устойчивости личности в трудных ситуациях. *Вопросы психологии*. 1987. № 1. С. 27–39.

19. Шевченко В. Є., Кравченко Б. В. Психологічний аналіз забезпечення професійної надійності і боєздатності військовослужбовців Збройних Сил України. *Психологія*. 2011. № 1. С. 38–43.

20. Яковенко С. І., Яковенко Т. М. Психічна стійкість військовослужбовців до впливу екстремальних чинників. Київ : КВГІ, 2008. 265 с.

Рецензент – кандидат психологічних наук, доцент Васильєв С. П.

Поливанюк В. В., Поливанюк В. В. Особенности психологической подготовки военнослужащих Вооруженных Сил Украины к выполнению боевых задач в экстремальных условиях

В статье изложены результаты теоретического анализа по проблеме особенностей психологической подготовки военнослужащих вооруженных сил Украины к выполнению боевых задач. Раскрыта сущность психологической подготовки к выполнению боевых задач в экстремальных условиях. Отмечено, что поведение военнослужащего в экстремальной ситуации детерминировано уровнем его психологической готовности, адаптивности, стрессоустойчивости, мотивации и саморегуляции. Проанализирован опыт психологической подготовки военнослужащих ведущих стран мира. Определена необходимость оптимизации и совершенствования системы психологической подготовки военнослужащих Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: *адаптивность, военнослужащий, экстремальная ситуация, саморегуляция, стрессоустойчивость, психологическая готовность, психологическая подготовка.*

Polivanyuk V. V., Polivanyuk V. V. Features of Psychological Preparation Military Personels of Ukraine's Armed Forces to Carry Out Combat Missions in Extreme Conditions

The situation in the armed conflict in the East of the country has highlighted the issue of the training of servicemen of the armed forces of Ukraine to engage in hostilities in the extreme conditions of an anti-terrorist operation. The analysis of modern military conflicts indicates a significant increase

in the requirements precisely in the psychological training of servicemen. Extreme conditions and constant psychological stress, in which the servicemen are located, affect the emergence of their negative mental states, which determines the need for optimization and improvement of the system of psychological training.

The article presents the theoretical analysis of the problem of the psychological military training of Ukraine's armed forces in carrying out combat missions. The essence of psychological preparation for combat missions in extreme conditions is revealed. It is noted that the behavior of a serviceman in an extreme situation is determined by the level of his psychological readiness, adaptability, stress-resistance, motivation and self-regulation. The experience of psychological training of servicemen of the leading countries of the world is analyzed. The necessity of introduction of the psychological training system for the servicemen of the Armed Forces in Ukraine is determined.

The psychological readiness of a serviceman is one of the main components of readiness for combat. It implies, first, awareness of military responsibility for the fate of the Motherland, relatives, relatives, self-confidence, their comrades, military equipment and weapons. Secondly, the desire to struggle, the desire to test oneself, to overcome their weaknesses, to seek victory over the enemy. Both the negative and the positive factors influence the psychological state and psychological readiness of the servicemen to extreme conditions. The positive factors that need to be taken into account in psychological training include: the ability to effectively carry out combat tasks in conditions of modern warfare; the ability to withstand any physical and mental stress, that is, adaptability and stress resistance; sufficient level of education; presence of combat experience and qualitative level of training; conviction in its own right; motivation for victory and ability to self-regulation; trust in command and comrades.

Keywords: *adaptability, military personal, extreme situation, self-regulation, stress-resistance, psychological readiness, psychological preparation.*